

Այսուհանդերձ կարելի է նույնացնել երկու խօսակցութիւնները. երկու վաւերագրութեան հարեանցի բաղադրութիւն մը պիտի երևան բերէ անոնց տարբերութիւնը: Փիլիպպեան կեսարիոյ մէջ կը հարցնէ իր աշակերտներուն թէ ժողովուրդին մէջ ի՞նչ կը խօսուի իր մասին. Յովհաննու աւետարանին համեմատ, կը հարցնէ անոնց թէ միւսներուն պէս իրենք ալ արդեօք երթալ կ'ուզեն: Փիլիպպեան կեսարիոյ մէջ, Տէրը իրեններուն հաւատքին կը պատասխանէ գոհաբանական զգացումներով. յովհաննէսեան պատմութեան զժամ տեսարանին մէջ, Բրիստոս տխուր ակնարկ մը կը նետէ անհաւատարիմ աշակերտին վրայ, որ օր մը զինքը պիտի մատնէ:

Դանի որ պէտք է երկու իրողութեանները շփոթել իրարու հետ, համատեսականներուն պատմածն է որ թուականի առաջնութիւն ունի. Փրկչին զուարթ զարմանքը անհասկնալի պիտի մնար, եթէ Փիլիպպեան կեսարիոյ դառնութիւնը յառաջագոյն վկայութեան մը կրկնումը միայն եղած ըլլար: Միայն թէ, այս վայրկեանէն, Յիսուսի առաքելութեան մասին համարումը օրէ օր կը սկսի տկարանալ ժողովուրդին սրտին մէջ: Բիշ մը աւելի ուշ է ուրեմն որ, տեսնելով այս ցաւալի լքումը, Բրիստոս նորէն կը հարցնէ առաքեալներուն, որուն վրայ Պետրոս աւելի շեշտուած կերպով կը կրկնէ իր առաջին յայտարարութեան պարունակութիւնը: Աշակերտներուն հոգին լեցուած էր. այդ յիշատակելի օրերուն բոլոր խօսակցութիւնները անշուշտ կը դառնային այն նիւթին շուրջը որ տրոփել կուտար բոլոր սիրտերուն: Բայց եթէ Յիսուս ուրախութիւնը ունի հաստատելու իր մտերիմ շրջանակին հաւատարմութիւնը, միւս կողմէ տխրութեամբ է միայն որ կը հաստատէ թէ տարակոյսին վարակումը թափանցած է իր ընտրեալ ընկերներու շրջանակէն ներս. «Ո՞չ ես զձեզ զերկոսասանոց ընտրեցի, և մին ի ձէնջ սատանայ է» (Ձ. 70): Վերջապէս կատարուած է գտումը. տազնապին ելքը նոյն ատեն վախճանն է Տէրոջը Գալիլիական գործունէութեան յառաջագուական շարժումին:

Ժ. Պ.

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔ

Սուրբ Գիրք. այս անունը կ'արթնցնէ յիշատակը ամենէն սուրբ յոյգերուն որոնցմով բարախած ըլլայ երբեք մարդկային սիրտը. անկիա խորհիլ կուտայ բոլոր այն բարձր յոյսերուն վրայ, որոնք երկրաւոր գոյութիւնը վեր կը բարձրացնեն տառապանքի եւ մահուան օրէնքի ենթարկումէն, և կը կապեն զայն իրաց կատարեալ կարգի մը, որ առարկան է մեր լուսագոյն տենչանքներուն: Կարելի է ըսել թէ այս գիրքը բոլոր գիրքերուն մէջ այն է ինչ որ եղած է Մարդուն Որդին մարդոց մէջ: Ահա ա՛յս է որ կ'արտայայտէ Ս. Գիրք անունը (Bible կամ le Livre. բառ մը, որ հաւանաբար յունարէն յոգնակի մըն է — βιβλία — և զոր միջնոգարեան լատիներէնը եզակի իգականի մը փոխեց), անշուշտ գիրքերու այս հատքոյթը ներկայացնելու համար իրրեւ գերազանց գիրք մը, ամէն մարդու համար անհրաժեշտ եղած միջոցը՝ իրականացնելու համար իր աստուածային կոչումը:

Տիրապէս խօսելով, Սուրբ Գիրքը միակ գիրք մը է. ամբողջութիւն մըն է անիկա, որ կը բովանդակէ եօթանասուն և չորս զրուումներ, որոնք խմբագրուած են նախաքրիստոսեան տասնեհինգ դարերու և քրիստոնէական թուականի առաջին դարու ընթացքին, եւ, եթէ ներկի է գործածել հոս այս թիւը, յիսունէ աւելի հեղինակներէ, որոնք, բացի Ղուկաս աւետարանիչէն, ամէնքն ալ հրէական ծագում են ունեցած: Քառասունեւեօթը, և որոնք կը կազմեն առաջին հաւաքումը, որ Հին Կտակարան կը կոչուի, գրեթէ ամբողջովին գրուած են երբայրէն լեզուով. քսանեւեօթը, որոնք երկրորդ հաւաքումը՝ Նոր Կտակարանը՝ կը կազմեն, գրուած են յունարէն լեզուով, որ Մեծն Աղեքսանդրի աշխարհակալութենէն ի վեր, կերպով մը տիեզերական լեզու էր դարձած: Այն կապը, որ այս եօթանասուն և չորս զրուումները մէկ ամբողջութեան մէջ կը միացնէ, հասարակաց խորհուրդն է Աստուծոյ Թաղաւորութեան՝ որ օր մը պիտի հաստատուի մարդկութեան ծոցին մէջ:

Աստուած, արդարեւ, գործ մը կը կատարէ մարդոց վերաբերմամբ, դաստիարակութեան եւ փրկութեան գործ մը, որ պէտք է յանդի բարիքն երկրի վրայ կատարեալ իրականացումն: Բայց այս գործը չի կրնար կատարուիլ առանց մարդուն գործակցութեանը: Ազատ էակներ, մենք պէտք է զիտակցօրէն լծուինք անոր, թէ՛ աշխատելու համար որ անիկա մեր մէջը կատարուի, եւ թէ՛ տարածելու համար զայն մարդկութեան ծոցին մէջ: Այս երկու՝ նըպատակներուն համար ալ, անհրաժեշտ է որ մենք ճանչնանք ու ըմբռնենք այդ աստուածային աշխատանքը, ու Սուրբ Դիւքը այն տեւական միջոցն է զոր Աստուած ուզած է ի գործ դնել, մարդոց հայթայթելու համար այդ ծանօթութիւնը: Թող ներուի մեզի քանի մը բառերով ընդլայնել հոս այդ մտածումը:

Աստուած, իր պատկերին համեմատ ստեղծելով մարդը, առաջադրեց գոյութիւն տալ էակի մը, որ կարենայ բարձրանալ մինչեւ իրեն, հաղորդակցիլ իր սուրբ կեանքին եւ ընտելանալ բոլոր էակներուն նկատմամբ ունեցած իր սիրոյ խորհուրդներուն, եւ օր մը բոլորովին իր մէջ ըլլալ: Ուստի, անմիջապէս սկսաւ կատարել անոր մասին դաստիարակչական աշխատանք մը, որուն ամէնէն յատկորոշիչ գործը եղաւ պատուիրանք մը՝ մարդը բարձրացնելու իր ընդածին բնազդներուն գերութեանէն՝ կատարեալ ինքնատիրապետութեան, բարոյական ազատութեան:

Դաստիարակութեան այս գործը կանգ չառաւ բնաւ, երբ, իր անհնազանդութեամբը, մարդս կամաւորապէս խզեց այն կապը որ զինքը կը միացնէր Աստուծոյ հետ, բայց փոխեց իր ընտելութիւնը: Աստուած, այն ատեն, աշխատելով հանդերձ բարձրացնել մարդը, պարտաւորուեցաւ ըզբաղիլ անոր վերականգնումովը: Իր գործը դաստիարակչականէն՝ փրկագործականի, ազատագրականի փոխուեցաւ: Իր գործած սխալին հետեւանքով, մարդը երկու չարիք հրաւիրած էր իր վրայ. աստուածային դատապարտութեան եւ թաքիւրած, եւ իր յօժարութիւններուն գերի դարձած էր: «Ով որ մեղք կը գործէ, գերի կ'ըլլայ մեղքին»։ Ըսաւ Յիսուս: Աստուածային կամքին դէմ հակառակութեան եւ ինքզինքին

առաւելագոյն սիրոյ սկզբունքը երբ անգամ մը մարդկային բնութեան մէջ մտնէ, չի կրնար անպտուղ մնալ հոն: Ուրեմն եթէ մարդուն բարձր կոչումը պէտք էր որ իրականանար տակաւին, անհրաժեշտ էր որ ըլլար ազատագրում մը, ազատագրում՝ որ մէկ կողմէն Աստուծոյ գործն ըլլար, եւ որ սակայն, միւս կողմէ, չկարենար կատարել մարդուն մէջ, առանց անոր հաւանութեան կամ գործակցութեանը: Այսպէս, կը հասկցուի (1⁰) թէ ինչո՞ւ դաստիարակութեան աշխատանքը միւսնոյն ատեն փրկագործական գործ մը եղաւ, եւ (2⁰) թէ ինչո՞ւ համար այդ փրկագործութեան հետ հարկաւոր եղաւ որ համընթացաբար կատարուէր Յայնուրեան գործ մը: Եթէ մարդը, որպէս ազատ էակ, պէտք էր գործօն կերպով աշխատէր իր սեպհական ազատագրումին համար, եւ հետեւաբար ճանչնար Աստուծոյ իրեն նկատմամբ ունեցած ծրագիրը, պէտք էր որ այդ ծրագիրը յայտնուէր իրեն: Ըլլանալով ինք՝ ինքնիրմով՝ պիտի չկրնար ի յայտ բերել զայն, ու անգէտ պիտի մնար նոյն խել այն դիտաւորութեանը՝ զոր ունէր Աստուած իրեն չընդհանրելու ու զինքը փրկելու մասին: Արդ, Յայնութիւնը այն գործն է, որով Աստուած մարդուն ճանչցուցած է անոր նկատմամբ ունեցած իր խորհուրդները:

Կայ նախնական յայնութիւն մը, տիեզերական եւ մնայուն յայտնութիւն մը, զոր Աստուած, սկիզբէն, դրաւ մարդուն սրտին մէջ՝ բնութեան գործերով, զորս մեր առջեւ հաստատեց իրրեւ մշտապէս կենդանի պատկեր մը, որոնց մէջ կրնանք նըկատել եւ ուսումնասիրել իր հիւանալի կատարելութիւնները, եւ մասնաւորաբար իր զօրութիւնը՝ իմաստութիւնը եւ բարութիւնը: Այս տեսարանին հանդէպ, մարդուն բաւական են իր զգայարանները՝ իմացականութիւնը եւ քիչ մը խորհրդածութիւն, ընդնշմարելու համար, այնքան գործող պատճառներու եւ յառաջ եկած արդիւնքներու, այնքան բարեգործ նպատակներու յատկացում աշխարհ միջոցներու մէջէն, այդպիսի տիեզերքի մը առաջին պատճառը՝ այդպիսի գործի մը իմացական եւ բարի հեղինակը: Այս յայտնութեան, սկիզբէն իսկ, լծորդուեցաւ աւելի ներքին եւ աւելի պերճախօս յայտնութիւն մը, առանց

որուն՝ արտաքին յայտնութիւնը դժուարաւ պիտի ըմբռնուէր. ըսել կ'ուզենք այն հանդիսաւոր ձայնը՝ որ մարդկային գիտակցութեան մէջ կը յայտարարէ բարոյական օրէնքը, բարիին ու չարին զանազանութիւնը, առաջինը ընտրելու եւ երկրորդը մերժելու պարտականութիւնը: Այս ձայնը, մեր կամքէն ու մեր հակումներէն անկախաբար, մեզի կը յայտնէ զԱստուած, իբրեւ սուրբ էակը, որ կը պատուիրէ բարին ու կը դատապարտէ չարը, իբրեւ դատաւոր՝ որ կը պատժէ մին ու կը վարձատրէ միւսը, իբրեւ էակ մը՝ որուն աչքէն ոչինչ կը վրիպի: Այն յայտնութիւնը, զոր Աստուած անդադար կուտայ իր ներկայութեան ու իր կամքին մասին՝ բնութեան եւ գիտակցութեան կրկնակ միջոցները, ահա այդ յայտնութիւնն էր զոր Առաքեալը ի նկատի ունէր, երբ կ'ըսէր Փոքր Ասիոյ հեթանոսներուն. «ոչ եթէ զինքն առանց վկայութեան եթող» (Գործք ԺԴ. 17): Հո՞ւս է ահա մարդոց մէջ ամէն կրօնական զգացման չուկէտը, յնակէտը որեւէ դաստիարակութեան՝ որով Աստուած կը ջանայ իրեն բարձրացնել զանոնք, աստուածային էակին աւելի կամ նուազ չփոթ գաղափարին սկզբունքը, որ միշտ կազմած է եւ այսօր եւ տակաւին կը կազմէ նոյն իսկ ամենէն անաւագեալ հեթանոսութեան հիմքը:

Բայց այս նախնական յայտնութիւնը, որով Աստուած մարդուն շարունակ կը ցուցնէ իր գոյութիւնը եւ իր բնութեան հիմնական գիծերը, մեզի չի ճանչցներ իր իմաստութեան մեղ նկատմամբ ունեցած ծրագիրները: Բնութեան գեղեցկութիւններով եւ գիտակցութեան սուրբ ձայնով մենք կրնանք նախազգալ Աստուծոյ կատարելութիւնը եւ իր կամքին գերազանցութիւնը: Բայց այս բնական միջոցները պիտի չկրնային մեզի ծանօթացնել այս կամքին բացորոշ զիտումները եւ ոչ ալ անոր տեսութիւնները հանդէպ մեզի: Որպէսզի մարդը ճանչնայ այն վսեմ դիրքը, որո՞ւն կը կանչէ Աստուած զինքը, պէտք է ուրիշ բնութեամբ յայտնութիւն մը, որո՞ւն պէտք է գայ պատրաստել վերեւ մեր նկարագրած առաջին յայտնութեան հաւատարիմ կիրարկութիւնը:

Այս Բարձրագոյն Յայտնութիւնը այն է

որ, ինչպէս կ'ըսէինք, չպիտի կրնար չընկերանալ փրկագործութեան գործին, որուն նպատակն էր կորզել մարդը անաւագումի իր վիճակէն ու վերստին կարող ընել զայն իրագործելու իր սուրբ կոչումը: Եւ որովհետեւ Յիսուս Քրիստոսով կատարուեցաւ այդ վերականգնումը, անո՞ր միջոցաւ՝ այսինքն անոր անձին մէջ է որ մենք ընդունեցինք այդ գործին մեկնութիւնը, կատարեալ յայտնութիւնը: Իր աշակերաններուն ըսաւ Յիսուս. «ոչ եւս կուէմ զձեզ ծառայս, զի ծառայն ոչ գիտէ զինչ գործէ տէրն նորա, այլ զձեզ կուէցի բարեկամս, զի զամենայն գոր լուայ ի Հօրէ իմմէ ծանուցի ձեզ» (Յովհ. ԺԷ. 15): Եթէ զեւ պակաս բան մը կայ այս երկնային հաղորդակցութեան մէջ, կը խոստանայ լրբացնել զայն առաքումովը ճշմարտութեան Հօգիրն, որ պիտի խօսի առաքեալներուն՝ ինչ որ Հօրմէն լսած է: Եւ հիմակ, այլեւ ճանչնալով Աստուծոյ սիրոյն իր մասին պատրաստած ծրագիրները, մարդը կրնայ ազատօրէն եւ գործօն կերպով մասնակցել այդ ծրագիրներուն իրագործումին՝ իրեն եւ աշխարհի վերաբերմամբ:

Նախնական յայտնութեան ու այս վերջին յայտնութեան միջեւ կը դասուին չարք մը միջնորդական յայտնութիւններ, որոնք, միասին կատարուելով, օժանդակած են դաստիարակական այն աշխատանքին զոր Աստուած չէ գաղտնի բնաւ ընելէ մարդուն անկումէն մինչեւ Յիսուս Քրիստոսի գալուստը: Հոս պիտի չխօսինք աստուածային այն հաղորդակցութիւններուն մասին զորս Ս. Գիրքը կը յիշատակէ եւ որոնք տեղի ունեցած են աւելի առաջ քան անոնք որոնք հիմնած ու պահպանած են Խօրայէլի գոյութիւնը: Մասնաւորաբար կանգ կ'առնունք այս վերջիններուն առջեւ, որոնք բուն իսկ իւրաքանչեւ Յայտնութիւնը կը կազմեն: Ասիկա եղած է միութեան գիծը նախնական եւ վերջնական յայտնութիւններուն միջեւ: Ասիկա ծառայած է պահպանելու առաջինին առկայ լոյսը եւ պատրաստելու վերջինը, իբրեւ նախածագ արշալոյս արեգական երեւումին. ա՛յս յայտնութիւնն է որ յատկապէս կը շահագրգռէ հոս զմեզ, քանի որ այս տեղ մասնաւորապէս պիտի զբաղինք Հին կտակարանով:

Երբ Աստուած հրաւիրեց Արքահամը մեկնել Միջագետքէն, երթալ բնակելու համար աւելի արեւմտեայ երկիր մը, Քանանը, իր հայրենիքը կռակաշատութեան մէջ ընկղմած էր: Միայն Սուրբ Գիրքը չէ որ կ'ըսէ զայս: Նոր կատարուած զիւտեր, որոնք ի յայտ բերին այդ մարգը ու նոյն իսկ այն քաղաքը ուր նախապէս կը բնակէր Արքահամ, հայթայթած են անվիճելի ապացոյցները սանձարձակ հեթանոսութեան մը, որ հոն կը թաղաւորէր:

Միաստուածութիւնը, ճշմարիտ Աստուծոյ՝ միակ եւ սուրբ Աստուծոյ հաւատալիքը, մարդկութեան այս նախնական հաւատքը, որուն պահպանումը անհրաժեշտ պայման էր ապագայ փրկագործութեան, յոյժ սակաւաթիւ ներկայացուցիչներ միայն ունէր, թերեւ միակ մը նոյն իսկ, ինքն Արքահամը: Մեկուսացնել զայն իր բնական միջավայրէն, փոխադրել զանիկա ժողովուրդներու մէջ որոնց հետ հասարակաց ոչինչ ունէր, որպէսզի հոն անոր միջոցաւ նոր ժողովուրդ մը հիմնէ, իր փրկագործական արարքին առաջին գործը՝ փրկութեան պատմութեան վճռական ըսկըզնաւորութիւնը եղաւ ասիկա: Այդ կերպով պատրաստեց Աստուած այն գործիքը, զոր պիտի գործածէր երկրի բոլոր ժողովուրդներու մօտ (Իմնք. ԺԲ. 3), անոր միջոցաւ անոնց փոխանցելու համար այն օրհնութիւնը, որով անիկա կը պատասխանէր Արքահամու հաւատքին և հնազանդութեան: Սկիզբէն Աստուած տնօրինեց Արքահամու ընտանիքին բարգաւաճումը, անոր մէջ վառ պահեց իր ծանօթութեան ջահը, որ կը մարէր ամենուրեք այլուր: Աւելի վերջը, նորէն հանեց զանիկա այն միջավայրէն ուր փոխառնկած էր անգամ մը, եւ ուր ապականուելու վտանգը կը սպառնար անոր, ու զայն Քանանէն Եգիպտոս փոխադրեց: Յետոյ, յանկարծ հեռացընելով զանիկա այդ երկրէն ալ, տարաւ անապատը, ուր հոգածու եղաւ անոր պահպանումին: Անոր տուած իր օրէնքովը, բոլոր միւսներէն կատարելապէս անջատ ժողովուրդ մը ըրաւ զայն, և միւսներն տան սրբագործեց զայն իր ծառայութեան համար այն պաշտամունքովը զոր հաստատեց անոր սրտին մէջ:

Արդ, այս դաստիարակչական աշխատանքին մէջ մի զիմայեղութեան հետ կատարուեցաւ յայտնութիւն մը, որ կը ծառայէր հասկնելու անոր իմաստը: Երբ Աստուած (Ելոհիմ) կանչեց Արքահամը, անոր յայտնուեցաւ էլ-Շասայի անուան տակ, Ամնակարողը, որ տէրն ու տնօրէնն է տիեզերքի ու ժերուն: Եգիպտոսէ ելած տաններն, այս Ելոհիմ Աստուածը յայտնուեցաւ Մովսէսի, եւ անոր միջոցաւ իր ժողովուրդին՝ իր Եհիդն (Եհովա) հանգամանքովը (Ել. 2. 3, Գ. 14-15): Այս անունը առաջուց բոլորովին անձանօթ չէր, բայց չէր տակաւին այն անունը որով ստորագրար կը կանչուէր Աստուած: Այս ա'յն անունն է զոր կը թարգմանենք Յաիւսեմակամ բառով. «Որ էն և եղիցի», այն էակը, որ ինքն իրմէն զոյ է. ո'չ միայն ուրեմն չզօր էակը, այլ նաեւ Բացարձակ էակը, այն որ միայն է, բառին լաւագոյն իմաստովը, որ, բոլոր միւսներուն պէս, ի չգոյէն զոյ չէ որ անցած է, այլ որ տէր է զոյութեան՝ իրեւ իր բնութեան, և որուն կամքովը միայն, հետեւաբար, ամէն էակ զոյ է, և որ միայն իր ձեռքին մէջ ունի մարդկութեան և տիեզերքի պատմութեան ընթացքը: Անիկա Խորայելի կը հանդիսանայ իրեւ իր ազգային Աստուածը: Անով է որ բովանդակ մարդկութիւնը, բովանդակ տիեզերքը պիտի գործակցին իրարու՝ բարին համար այս ժողովուրդին, որ իր ծոցին մէջ կը կրէ աշխարհի փրկութիւնը: Աստուծոյ՝ իրեւ Ամենակարող յայտնութիւնը խորայելեան կրօնը կը զնէ զերիվելոյ բոլոր միւսներէն. անոր յայտնութիւնը իրեւ Եհովա, զայն կ'ընէ միակ կրօնը: Այս անունին մէջ կայ ամենաբացարձակ հերքումը որեւէ ուրիշ աստուածութեան մը զոյութեան, ծայրայեղ պատերազմի յայտարարութիւն մը՝ ուղղուած ունէ արարածի աստուածացման և ունէ բազմաստուածեան կրօնի դէմ: Ասոր համար է որ այս աստուածային անունը իրր խաբիսի դրուած է կարծես ընտրեալ ժողովուրդին զոյութեան մէջ:

Ահաւասիկ սկզբուքը, որուն վրայ հաստատուեցաւ Սինայի օրէնսգրութիւնը: Ելոհիմի այս յայտնութիւնն իրեւ Եհովա, Խորայել Աստուծոյ անդրանիկը կը լինի, անոր ծանօթութեամբը լուսաւորած առաջին ազգը. այն ժողովուրդն է անիկա, որ

Ահաւասիկ սկզբուքը, որուն վրայ հաստատուեցաւ Սինայի օրէնսգրութիւնը: Ելոհիմի այս յայտնութիւնն իրեւ Եհովա, Խորայել Աստուծոյ անդրանիկը կը լինի, անոր ծանօթութեամբը լուսաւորած առաջին ազգը. այն ժողովուրդն է անիկա, որ

հրաւէր ստացած է աշխատելու հեթանոսութիւնը տապալելու, Աստուծոյ այս աշխարհի վրայ թաղաւորութեան ու փառքին ախոյեանը ըլլալու։

Այսպէս, փրկութեան պատմութեան, իր առաջին ծագումներէն, կ'ընկերանան, ու կարծես իրեն համար կը ստեղծուին յայտնութեան շարք մը գործեր։ Աստուածային գործին կատարելները, Աբրահամ և Մովսէս, վերահասու կ'ըլլան Աստուծոյ գիտաւորութեան, որպէսզի անոր գործադրումին նուիրուին, ու իրենց միջնորդութեամբ, ամբողջ իրենց ժողովուրդը կ'ընդունին այդ լոյսին հաղորդութիւնը, իւրացնելու և իր հաւաքական ու անհատական կեանքին մէջ իրականացնելու համար զայն։

Պիտի չհետեւինք այս պատմութեան բոլոր մանրամասնութիւններուն։ Ո՛ր որ զայն ուսումնասիրած է, զիտէ թէ ամբողջովին միեւնոյն օրէնքին ենթարկուած է անիկա։ Մարգարէական յայտնութիւնները կը լուսաւորեն՝ ժողովուրդին ծոցին մէջ՝ աստուածային գործին մէջ մի զիմայեղումները։ Դաւիթ, Սողոմոն, Ռոբոլամ, իրենց յաջորդները, ընդհանուր ժողովուրդը, մինչև գերութիւն, կ'ընդունին այցելութիւնը մարգարէական լոյսին, որ սահմանուած է մերթ խոնարհեցնելու՝ մերթ բարձրացնելու և մերթ ուղղելու զանոնք։ Ինչպէս հօր մը իր զաւկին ուղղած հրահանգութիւնները անրաժան են այն միջոցներէն, զորս կարելոր կը համարի նա ի գործ դնել անոր յառաջդիմութիւնները խթանելու համար, նոյնպէս աստուածային խնդարից կամ վշտագին յայտնութիւնները անդադար կ'ամրապնդեն այն արտաքին տնօրինութիւնները, որոնց ենթական էր Իսրայէլ, ու կը ջանան արգաւանդ գործել զանոնք անոր բարոյական ու իմացական զարգացումին համար։ Տաճարին շինութիւնը, Բաբելոնի գերութիւնը, աքսորէ զարձը, բոլոր այս վճռական զիմայեղութիւնները կը յայտարարուին կամ կը մեկնաբանուին մարգարէական ազդարարութիւններով։ Այս կերպով է որ պիտի արդիւնաւորուէր բարոյական ազդեցութիւնը՝ զոր անոնք պէտք է ի գործ դնէին։ Հոս կը հաստատենք օրէնք մը, զոր Աստուած ինքն իսկ կ'արտասանէ, երբ կ'ը-

սէ. «Միթէ թաքուստ ինչ իցէ յԱբրահամէ ծառայէ իմէ՛ք զոր ինչ գործելոց եմ. քանզի զիտէի եթէ պատուիրեսցէ որդւոց իւրոց և տան իւրոյ, յետ իւր, պահել ըզճանապարհս Տեառն» (Ծննդ. ԺԲ. 17-19)։ Նոյն այս օրէնքն է որ Ամոփս մարգարէն կը բանաձևէ, երբ կ'ըսէ. «ո՛չ արացցէ Տէր աստուած իրս ինչ եթէ ոչ յայտնեսցէ զիւրաւան ծառայից իւրոց մարգարէից» (Ամ. Գ. 7)։ Իր ժողովուրդը դաստիարակելու և փրկագործութիւնը պատրաստելու համար Աստուած գործած է ոչ միայն իրրեւ զէպքերուն տէրը, այլ և խօսած է, իր գործերը բացատրելու համար։ Վերջապէս, երբ հասած է գերագոյն շնորհը, փրկութեան շնորհը իրագործելու վայրկեանը, ուրիշ կերպ չէ գործած. և, ինչպէս տեսանք, կատարեալ յայտնութիւնը վերջնական գործին էական տարրերէն մին է եղած։

Հիմակ կրնանք ա'լ հասկնալ թէ ինչ է Ս. Գիւրգը։ Անիկա չգրուեցաւ, ինչպէս հատուքի Մանրութունք մը, որուն վախճանն է յայտնել կրօնական ճշմարտութիւններու կամ բարոյական պատուէրներու գրութիւն մը. անիկա աստիճանաորեալ պատկերն է պատմութեան մը, որուն Աստուած է որ կ'ուղղէ ընթացքը, վասնզի այդ պատմութիւնը պատմութիւնն է ի՛ր իսկ թագաւորութեան զարգացումին, տեղեկատուութիւնը այն գործին՝ որուն միջոցաւ երկրի վրայ կ'իրականանար աստուածային ծրագիրը։ Այս գործը, իր զարգացումին մէջ, միշտ կը պարունակէ անձկապէս միացած իրողութիւններու երկու կարգեր. աստուածային գործեր և աստուածային խօսքեր. պատմական տնօրինութիւններ և զանոնք լուսաւորող յայտնութիւններ։ Սուրբ Դրքի գծած պատմութեան այս երկու գործօնները իր միջոցաւ միայն ծանօթ են մեզի։ Մենք այս յիշատակարանին միջոցաւ է միայն ուրեմն կրնանք օգնել Աստուծոյ գործին, թէ՛ իւրացնելու համար զայն, և թէ՛ ուրիշներուն ներկայացնելու համար զայն։ Այս է որ կը շինէ անոր միակ արժէքը՝ անոր անբաղկատելի արժանիքը։ Ու այս է որ կ'արգարացնէ անոր Դիրքերու Դիրքը՝ Դերագանց Դիրքը անունը։

Յաճախ վիճելի դատուած է իսրայէլի

և և մարդկութեան պատմութեան ընկերացած շարք մը աստուածային միջամտութեանց և յայտնութեանց զաղափարը: Ումանք կ'ընդունին, արդարեւ, զարգացում մը՝ աշխարհի պատմութեան և մարդկային գիտակցութեան մէջ, և և կ'ընդունին թէ այդ յառաջդիմութիւնը համաձայն է անտեսանելի Արարչին գիտաւորութեան. բայց չեն ընդունիր որ նա որ և է կերպով միջամտելու կ'ըլլայ անոր: Այդ յառաջդիմութիւնը կատարուելու համար, կը խորհին անոնք, բաւական է գործադրել միայն այն բնական կարողութիւնները, որոնցմով Աստուած սկիզբէն օժտած է զմեզ. ինչպէս, բանականութիւնը, գիտակցութիւնը և կամքը: Այս ձիւրքերուն շնորհիւ, մարդը կոչուած է ինքնաբերաբար յառաջդիմել: Բնական կերպով մը իր ծանօթութիւնները կ'աճին, իր բարոյական ծանօթոյքները կը գտնուին, կամքը կ'ողողուի, ու յառաջդիմութիւնը կը կատարուի ինքնիրեն, առանց որ ատոր համար աստուածային ուղղակի միջամտութեան պէտք ըլլայ:

Ումանք կը զիջանին աստուածային որոշ գործակցութեան մը հարկին, բայց այս վերին գործակցութիւնը յարակից և զուտ ներքին բան մը կը համարին: Կը մտածեն թէ անսահման Հոգին մարդկային հոգին կը պահէ և կը մղէ իր յառաջդիմութիւններուն մէջ, հետզհետէ անոր մէջ բողբոջեցնելով սերմերը ճշմարտութեան և սրբութեան, զորս կանխաւ դրած է անոր մէջ, ու միեւնոյն ատեն ուղղելով արտաքին զէպքերը, անոնց գործակցել տալու համար մարդկութեան իմացական ու բարոյական զարգացումին:

Շարունակելի

Կ. Ա. Մ.

Ս. Կ Ի Ի Ե Ղ Ի Թ Ո Ի Ղ Թ Ը

ԱՌ ԿՈՍՏԱՆԴ ԿԱՅՍՐ

Անոնց համար՝ որ կը փափարին աշխարհաբարի վերածուած ձեռով ունենալ երևման Խաչին Կիրակին կարգացուած Կիրեղ եպիսկոպոսին թուղթն առ Կոստանդ կայսրն. ներկայս կը գրուի հոս ի զիւրութիւն:

Աստուածասէր և բարեպաշտ Կոստանդ օգոստափառ թագաւորին՝ երուսաղէմի Կիրեղ եպիսկոպոսէն ողջոյն խնդալից:

Վայելուէ է որ ես քեզի ուղղեմ և գուն ընդունիս այս առաջին նամակը զոր երուսաղէմէն կը գրեմ քու աստուածասէր թագաւորութեանդ: Շողովական խօսքերով չէ որ լեցուած է ան, այլ աստուածաստեօական իրողութեան մը ազդարարութեամբ: Գեղեցիկ շարադրութիւն և հարտասանական իմաստներ չէ որ կը պարունակէ ան, այլ սուրբ աւետարանիչներէն կանխաձայնուած և վկայուած բաներու ճշմարտութիւնը:

Շատեր իրենց ունեցած պէտքէս թանկագին և շողջողուն քարերով կաղմուած ոսկեհուռ պրոսաներով կը փառաւորեն քու պատուական գրութիւնդ. իսկ մենք ոչ թէ երկրէն հանուած բաներով կ'ուղեցնք պատկել զքեզ, վասնզի երկրաւոր ընծայաբերութիւնները երկրը միայն կ'ունենան իրենց նպատակ, այլ քու աստուածասէր թագաւորութեանդ օրով հոս երուսաղէմի մէջ տեղի ունեցած աստուածային զօրութեան գործերը կը փութանք իմացել քու բարեպաշտութեանդ: Ոչ թէ՛ որպէսզի անգիտութեան զանազան ամենապարտաւորութեան գառ— ինչու որ գուն արդէն քու բարեպաշտութեանդ ուրիշներուն կը սորվեցնես այդ մասին — այլ որպէսզի քու զիտցած բաներուդ մէջ աւելի հաստատուիս, և քու թագաւորութեանդ նախկին վիճակը յիշելով՝ երկնային պատկերով պատուուիս Աստուծոյ, և սորվիս ամենաթագաւոր Աստուծոյ՝ իրեն վայելուէ շնորհակալութիւն մատուցանել, և, թշնամիներուդ վրայ մեծամեծ յաղթութիւններով քաջալերուած, Աստուծոյ իրապէս սիրելի ընծայես քու թագաւորութիւնդ:

Ասոր համար է որ Տէրը քու օրովդ ալ ահա հրաշքներ կը գործէ: Վասնզի, ինչպէս որ քու աստուածասէր և երջանկայիշատակ հօրդ, Կոստանդիանոսի ատեն, Աստուծոյ շնորհիւ երուսաղէմի մէջ գտնուեցաւ փրկարար խաչափայտը, ու սուրբ տեղերը իրենց մէջ ծածկուած այն որութիւնը պարգեւեցին անոր որ սրտագին բարեպաշտութեամբ փնտռեց զայն, նոյնպէս, քու օրովդ ալ, ո՛վ ամենաբարեպաշտ Տէր թագաւոր, Աստուծոյ երկրալովը լեցուած այն հին բարեպաշտութիւնը նորոգուած ըլլալով, այս անգամ սակայն ոչ թէ երկրի՝ այլ երկնքի վրայ տեսնուեցաւ հրաշքը, ու մեր Տէր Յիսուս